

СУБСТАНТИВНА КОНСТРУКЦІЯ ЯК ОДИНИЦЯ МАЛОГО СИНТАКСИСУ

Субстантивна конструкція – це граматично впорядкований ряд слів з іменником як головним компонентом, утворений шляхом детермінації певного лексико-граматичного розряду слів або синтаксичними конструкціями. Субстантивна конструкція безпосередньо зорієнтована на змістовне інформування, на неї переноситься основне комунікативне навантаження. Така здатність концентрувати в собі основну інформацію є проявом мовної економії, оскільки уможливорює подання обширного змісту в скompresованому вигляді.

Стаття присвячена дослідженню субстантивної конструкції в системі синтаксичних одиниць як у функціональному, так і в структурному аспектах. Завдяки номінативному характеру та функціональній рухливості субстантивні конструкції значно активізувались у використанні, що є наслідком екстралінгвістичної тенденції до точнішого та економнішого способу викладення змісту.

Чи може існувати субстантивна конструкція як самостійна синтаксична одиниця не тільки в межах речення, а й поза ним? Відповідь на ці та інші питання знаходимо в дослідженнях відомих лінгвістів. Так, Н. Ю. Шведова дає визначення субстантивної конструкції як синтаксичній одиниці некомунікативного плану [1]. Б. Н. Головін вважає, що слова в субстантивній конструкції з'єднуються не як члени речення, а як елементи лексики і носії морфологічних синтагматичних властивостей [2]. Саме тому таке сполучення слів будується в результаті реалізації синтагматичних властивостей частин мови, а не членів речення. Усі попередні дослідження вбачають прагматичну орієнтацію субстантивної конструкції у її функціональній рухливості та номінативному характері. Однак вони не вказують, які детермінуючі компоненти субстантивної конструкції, в яку модель вона втілюється і де межа її розгортання. Отже, мета статті – висвітлити особливості субстантивної конструкції у функціональному та структурному аспектах у межах не тільки малого, але й великого синтаксису.

Синтаксис є не тільки важливою ланкою вивчення мови, але й її функціонування. Без синтаксису немає комунікації, а всі мовні одиниці досинтаксичного рівня: фонемі, морфемі і навіть слова – є тільки будівельним матеріалом величезної архітектурної споруди, якою і є мовлення. Синтаксис унікальний і тим, що він не піддається жодній статистиці. Він має протиріччя у своїх нормах, але діалектичний у своїй динаміці. Синтаксис все допускає і все регламентує. У синтаксисі своя метамова, яка є досить складна і не має стабільності в багатьох аспектах, таким чином потребує як теоретичних, так і практичних досліджень.

У системі синтаксичних одиниць найпоєднаніше протиставляється речення і словосполучення, які представляють відповідно великий і малий синтаксис. При цьому пріоритет у функції спілкування безумовно віддається реченню. Однак, "у синтаксисі немає конструкцій, які не призначені брати участь у процесі спілкування тим чи іншим чином, а комунікативна функція мовлення здійснюється лише через посередництво синтаксичних конструкцій – носіїв змісту" [4].

У всіх фундаментальних дослідженнях, присвячених словосполученню, воно розглядається як "докомунікативна одиниця", яка виконує номінативну функцію незалежно від того, чи виокремлюється словосполучення із речення, чи будується поза його межами на основі співставних можливостей будь-яких частин мови.

Словосполучення протиставляється реченню перш за все функціонально, але це протиставлення реалізується лише в ідеалізованих, абстрактних одиницях. Якщо говорити конкретно, і зокрема про субстантивні словосполучення, то їх функція виходить далеко за межі номінації, яку ми вбачаємо у слові. Субстантивні словосполучення – це назви закладів, підприємств, організацій, це назви книг і статей, різних процесів та явищ об'єктивного світу, це розгорнута обширна термінологічна номенклатура і т.д. Усе це не відноситься до речення, але, безумовно, виконує комунікативну функцію навіть за межами речення. Звідси і впливає та роль малого синтаксису, яку він відіграє в системі комунікації; роль, яка пов'язана не стільки із наповненням певної моделі висловлювання, скільки із організацією самого процесу спілкування. Саме таку роль малий синтаксис виконує перш за все завдяки існуванню іменника – основного лексико-граматичного розряду слів із номінативною функцією.

Іменник наділений унікальною здатністю створювати навколо себе "субстантивну сферу", тобто групу іменника різної складності. Така група і є одним із важливих засобів розширення об'єму речення, яка уможливує відображення відповідного відрізка об'єктивної реальності всередині певного речення. Отже, іменник організовує певний синтаксичний лад і створює синтаксичну перспективу, що природно пов'язана з його особливими синтаксичними властивостями.

Єдиною синтаксичною ознакою, яка зайняла чільне місце в ряді основних характеристик іменника, є його синтаксична функція. Однак, очевидним є той факт, що синтаксична функція – це тимчасово отримана функція, яка в кожному конкретному випадку може визначатися суб'єктивно і не залежить від самого характеру іменника. Саме тому існує інша, важливіша сторона синтаксичної суті іменника – це його здатність поєднуватись із іншими класами слів. Ця здатність закладена в самому іменнику, і тому поєднувальні можливості є його об'єктивною синтаксичною характеристикою.

Серед багаточисленних метамовних одиниць, якими користується мовознавство, мабуть, лише синтаксична одиниця – надзвичайно складне і об'ємне поняття – не отримала свого змістовного визначення. Щоправда, можна зустріти такі тлумачення: "синтаксична одиниця повинна представляти певну ланку в структурі речення" [3: 14]; "суть синтаксичної одиниці закладена в її призначенні в процесі висловлювання" [3: 14]; "синтаксична одиниця – носій елементарного змісту і конструктивний компонент складніших синтаксичних конструкцій" [4: 4]; "синтаксичні одиниці – це абстрактні моделі, аналог визначених лексично-наповнених сполучень чи позицій слів у лінійному ланцюгу" [5: 58]; "синтаксичні одиниці відображають найвищу ступінь граматичної абстракції, створюючи відкриту систему і будучи узагальненням незліченної кількості можливих і реальних сполучень і речень у мові" [5: 58]. Останнє визначення якраз і є одним із багаточисленних підтверджень невизначеності явища синтаксичної одиниці, коли зміщується синтаксична одиниця взагалі і синтаксична одиниця зокрема.

Описуючи систему синтаксичних одиниць, традиційна граматики виходить із такої ієрархії: слово – словосполучення – речення. Тому, визначаючи місце субстантивної конструкції в системі синтаксичних одиниць, варто орієнтуватись на наведене триєдинство, беручи до уваги і особливості традиційного трактування теорії словосполучення. Незважаючи на велике протиріччя у визначенні словосполучення, суть його все ж таки залишається незмінною: слова, зв'язані між собою певним чином утворюють словосполучення. Безумовно, що всі позитивні сторони теорії словосполучення В. В. Виноградова і А. А. Шахматова є безсумнівними, якщо залишатись виключно в межах словосполучення [6; 7]. Однак, як тільки ми виходимо за ці межі, як тільки починаємо розглядати цю синтаксичну одиницю у зв'язку з іншими компонентами, рівнями і сферами мовної системи, то бачимо логічні протиріччя. Наприклад, поза увагою синтаксистів залишаються конструкції, які не можуть бути ані словосполученням, ані реченням; однак котрі можуть бути як і частиною речення, так і існувати за його межами. Мова йде про конструкції, у яких залежний компонент виражений синтаксично-пов'язаною словесною групою напівпредикативного і предикативного характеру.

Класичне тлумачення словосполучення як синтаксичної одиниці, утвореної на основі поєднання повнозначних слів з обов'язковим підрядним зв'язком відображає найбільш нормативні єдинства, які безпосередньо спостерігаються в процесі мовлення. Однак, класична точка зору звужує відповідне поняття як у функціональному, так і в структурному плані, залишаючи поза увагою синтаксистів цілий перелік синтаксично-пов'язаних груп слів, які не є реченнями, але й не класифікуються як словосполучення. Отже, доречно було б поряд із терміном "словосполучення" та "речення", які описують дві основні синтаксичні одиниці, ввести ще й третій термін для позначення тих синтаксичних утворень, які не підпадають під класичне визначення словосполучення (школа В. В. Виноградова).

Розвиток синтаксичної теорії довів недостатню перспективність узагальненого поняття "синтаксична одиниця" оскільки словосполучення і речення принципово відрізняються одне від одного перш за все функціонально. Вивчення історії розвитку словосполучення, традиційних і сучасних концепцій розвитку, приводить до думки, що єдиним універсальним терміном, який відповідає вимогам науки і практики, є термін "синтаксична конструкція". Введення в синтаксис словосполучення поняття "синтаксична конструкція" дозволяє по новому поставити безліч запитань, які відносяться і до об'єму словосполучення, і до характеру його компонентів, і до типу зв'язку між ними, і, зрештою, до особливостей тих частин мови, які становлять субстантивну конструкцію.

Отже, субстантивна конструкція – це граматично впорядкований ряд слів з іменником як головним компонентом, утворений шляхом детермінації певного лексико-граматичного ряду слів (частини мови, парадигматичного класу) або синтаксичними конструкціями.

Зміст субстантивної конструкції дуже близький до змісту групи іменника – номінативної групи, але більше відноситься до парадигматичного словосполучення – будь-якої синтаксично-пов'язаної словесної групи, яка існує поза фразою або вилучена з речення внаслідок певних операцій.

Беручи до уваги трактування субстантивної конструкції, її граматичної природи, варто шукати додаткові аргументи на користь глибшого визначення цього поєднання слів. Окрім цього сама можливість, а також високий ступінь вірогідності охопити усі утворення із стержневим словом іменником підтверджує адекватність змісту субстантивної конструкції синтаксичної дійсності.

Вважається, що словосполучення служить будівельним матеріалом для речення, "оперативною ланкою" побудови висловлювання і є номінативним засобом мови, засобом позначення предметів,

явищ і процесів. Саме В. В. Виноградов визначив специфіку словосполучення через його конструктивні і номінативні ознаки. Властивість словосполучення бути конструктивним елементом речення не визначає його особливих рис, оскільки така властивість притаманна і слову, і реченню. Однак субстантивна конструкція може функціонувати в якості самостійної синтаксичної одиниці не тільки в межах речення, а й поза ним. Підтвердження про абсолютну самостійність такого сполучення неодноразово висловлювалось Н. Ю. Шведовою.

Сфера самостійного функціонування субстантивних конструкцій надзвичайно велика і різноманітна, що зумовлено номінативним характером його одиниць. Однак варто наголосити, що з точки зору сучасної синтаксичної теорії номінативність не є лише виключною ознакою словосполучення, вона властива і слову, і реченню. Все ж номінативність згаданих мовних одиниць далеко не однозначна. Якщо у слові ця функція проявляється в назві предмета, явища чи процесу, речення називає подію чи ситуацію, то в субстантивному сполученні (конструкції) все це набуває специфічної контамінації.

Обов'язковою частиною функціональної характеристики будь-якої синтаксичної конструкції є питання з якою метою використовується конструкція. Субстантивна конструкція безпосередньо зорієнтована на змістовне інформування, на неї переноситься основне інформативне навантаження. Така здатність концентрувати в собі основну інформацію є проявом мовної економії, оскільки уможливує подання обширного змісту в конденсованому вигляді.

Очевидно той факт і зумовив цілеспрямоване використання субстантивних сполучень перш за все для:

- 1) назви закладів: *Poltava Korolenko Pedagogical University; Lviv Ivan Franko National University;*
- 2) назви підприємств, організацій і комплексів: *Northern Ireland Civil Rights Association; Old Age Pensioners Joint Committee;*
- 3) назви книг, монографій: *Humanistic Education Values;*
- 4) назви газет, журналів, заголовків: *Rand Daily Newspaper, Business Spotlight, Public Protest Meeting;*
- 5) філософської термінології: *transformation rationality conception, education philosophy methodology.*

6) економічної термінології: *payment imbalance.*

7) науково-технічної термінології: *software computer program.*

Необхідність вираження найрізноманітніших думок при обмеженій кількості мовленнєвих одиниць втілюється через різноманітне їх поєднання:

- 1) двокомпонентні типи: *school reform, policy change;*
- 2) трьох-компонентні типи: *science research council, land improvement work;*
- 3) чотирьох-компонентні типи: *Copper Product Development association, UN Security Council Meeting;*
- 4) багато-компонентні типи: *Covent Garden Opera House Orchestra, Cooper Square Committee Development.*

Субстантивні конструкції в наведених прикладах настільки інформативні та структурно значимі, що дозволяють опускати дієслово без жодної шкоди для змісту. Компонентний склад таких конструкцій надзвичайно різноманітний за характером узагальненого граматичного значення через приналежність їх стержневого слова до лексико-граматичного розряду іменників. За словами В. Г. Адмоні, субстантивна конструкція здатна сконцентрувати в собі такий зміст, який би міг бути вираженим у поширеному чи складному реченні [8]. Це є свідченням неабиякої потенційної можливості субстантивної конструкції як представника малого синтаксису. Однак малий синтаксис формується перш за все синтагматичною віссю мови, а це означає, що можливості утворення таких конструкцій закладені в співставних можливостях слів. Отже, чим більше закладено в синтагматиці слів, тим різноманітнішим може бути їх лінійне поєднання, тим більше нових сполучень може бути утворено на основі існуючої мовної системи і тим стійкішою буде сама система.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Шведова Н. Ю. О синтаксических потенциях формы слова. // Вопросы языкознания, 1971. – № 4. – С. 25-35.
2. Головин Б. Н. К вопросу о парадигматике и синтагматике на уровне морфологии и синтаксиса. – М., 1969. – 73 с.
3. Лотев Т. П. Основы синтаксиса современного русского языка. – М., 1958. – 166 с.
4. Золотова Г. А. Синтаксический словарь. – М., 1988. – 436 с.
5. Хлебникова М. Б. О характере взаимодействия лексической и грамматической семантики в морфологических и синтаксических единицах // Филол. науки, 1979. – № 3. – С. 55-65 с.
6. Виноградов В. В. Вопросы изучения словосочетания. – М., 1975. – С. 231-234.

7. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. – М., 1941. – 620 с.
8. Адмони В. Г. Синтаксис современного немецкого языка. – Л., 1973. – 361 с.
9. Квеселевич Д. И. Интеграция словосочетания в современном английском языке. – К. : Вища школа, 1983. – 15 с.

Матеріал надійшов до редакції 05.04. 2010 р.

Дрофяк Н. И. Субстантивная конструкция как единица малого синтаксиса.

Субстантивная конструкция - это грамматически упорядоченный ряд слов с существительным как главным компонентом, образованный путем детерминации определенного лексико-грамматического разряда слов или синтаксическими конструкциями. Субстантивная конструкция непосредственно ориентирована на содержательное информирование, на нее переносится основная коммуникативная нагрузка. Такая способность концентрировать в себе основную информацию является проявлением языковой экономии, поскольку делает возможным изложение обширного содержания в компресованном виде.

Drofyak N. I. Substantival Structure as the Unit of Small Syntax.

Substantival structure is the grammatical set of words with a noun as a key component made by way of the determination of the certain lexico-grammatical category of words or syntactical structures. Substantival structure aims at the contextual informing bearing in such a way the main communicative loading. This ability to concentrate in itself the main information is the phenomenon of language economy, as it makes possible to present substantial contents in a compressed way.